

Но може би не е излишно едно пояснение по този повод. Като приписваме такава двойственост на драмата на Тодорова ний, разбираме се, не искаме, да твърдим, че двете „категории“ — физическата действителност и нейното символическо значение — съществуват разделено, ясно съзнавани от автора през време на творческия процес. Не, когато твори поетът типа на вечно млада, безгрижна и весела девойка и жена той не го съзершава отделно от образа на Гюрга Самодива, в който народната фантазия е вплетила този тип. Напротив, този образ е за него изходна точка и в него той си уяснява, пресъздава, развива и вдълбочава своята тъмна, изпърво за самия него, концепция. По същия начин е постъпил той и с образа на Змея, с тая разлика само, че тук той е отишъл в преработката на първообраза много по-далеч, както в „Слънчова женитба“.

ОЩЕ ЗА Д-Р КРЪСТЬО КРЪСТЕВ И ТЕЗИ ОКОЛО НЕГО

РУМЕН ШИВАЧЕВ

В края на май 1986 г. се навършиха 120 години от рождението на д-р Кр. Кръстев — критик и редакторът на сп. „Мисъл“, диктуващо литературните вкусове в продължение на 17 години. Дейността и възгледите на възпитаника на немската естетическа мисъл на българска почва още приживе са обект на ожесточени спорове. Макар и напоена с идеите на немския естетизъм, личността на д-р Кръстев, близо седем десетилетия след смъртта му, продължава да предизвиква интерес сред научните литератури среди.

Неотдавна в архивите на наследниците му бяха намерени неизвестни спомени и писма. Надявам се, че те ще са от полза за изследователите на тази тъй противоречива натура, както и на писателите край нея. Това са спомените на съпругата му Радка Кръстева, писани между 1934 и 1935 г., и на дъщеря му Офелия д-р Кръстева-Шивачева, писани в края на 1970 г. Майката и дъщерята са ги писали в напреднала възраст (Р. Кръстева на 62 г., около година преди кончината ѝ; О. Шивачева — на 78 г., тя почина през 1977 г. на 85-годишна), но дълго са ги носели в себе си. Предавали са ги от уста на уста в рода, затова в написаното си долавя известна близост.

Освен тях, в архивите на наследниците им има две илюстрирани карти от Боян Пенев, писани в Мюнхен до д-р Кръстев на 18. IV. и на 12. V. 1912 г.; една пощенска карта от критика до Христо Спасовски в учителския институт в Ески Джумая (днес Търговище), писана на 30. XII. 1914 г. Предлагам на вниманието на читателя изброените спомени и писма.

СПОМЕНИ НА РАДКА КРЪСТЕВА

В 1892 год., една година след преселването ни от Казанлък, се запознахме с Пенча Славейкова, и то съвсем случайно.

Тогава ний живеехме на ул. „Аксаков“ в една и съща къща с кума ни, роднина на Пенча, проф. д-р Райков. Това бе към края на зимата. „Мисъл“ беше захванала да излиза. Един ден се потропа на спалнята ни, която беше и редакция, и администрация, и спалня, с въздух напоен от туткал. Влиза един момък, подпираш се цял на чершов бастун, черничек, с дебели устни, с нос като маслина, както се изразяваше сам той, с черна къдрава, като на арап коса. Може би това случайно посещение да беше не случайно, защото като отвори вратата и видя, че в стаята не беше неговият роднина, при когото уж идел, не се извини и не си отиде. Влезе и се запозна — младият поет с младия редактор на „Мисъл“. Това предположение трябва да е вярно, защото след това знакомство той почна да идва всеки ден у дома и във всяко време, така както у свои хора. Ако мъж ми не биваше в къщи, това не го стесняваше, а си идеше, стоеше и дори влизаше във всичките ни стаи, дори долу в мазето-кухня, която служеше и за обедна. И сега се чудя как със своите несигурни крака е слизал долу по мърничката, тясна и много стръмна стълба и е стоял там с часове. За да влезе в тази кухня-обедна стая, трябваше често да скача от тухла на тухла, за да не си мокри краката, че вечно имаше вода.

Оттогава Пенчо ни беше постоянно гост.

В 93 год. той стана причина да се изместим от тази къща и да наемем къщата на Петко Каравелов, срещу градската градина, гдето сега се издига гиздавото здание на някоя банка. Разбира се, това беше в негова полза, че бяхме по-близо до къщата на „техните“ и можеше да стои до късни нощи у дома, да слуша това, което мъж ми му четеше и превеждаше на немски. Това четене и разпратене за Немско нахара младия поет да се реши, с какви средства не знам, да замине за Лайпциг, откъдето Кръстю се бе върнал едва преди три години. Тази година Пенчо замина с д-р Фаденхехт за Лайпциг. Колко години стоя там не помня, но помня писмата, които пишеше на редактора да му прати пари, че е „фалирал“ вече. Оттам беше ни поздравил за първата му Нова година в чужбина с една визитна карта така:

На Кръстя и Радка
с рожбата им сладка
и година богатка

.

Когато се върна той от Немско, ний вече бяхме солидно семейство, с дом и покъщнина. Той не забрави приятелството ни. Посещенията му бяха чести и дълги (ерменски визити). Идвал е всякога след обяд и стоял е до 12 ч след полунощ. Всичкото това време прекарвах в четене на немски и руски. Кръстю четеше, а Пенчо, седнал в ъгъла на скромното миндерче, в което се беше образувало вдлъбнатина от постоянното стоене на едно и също място, слушаше и мълчеше. Ако Кръстю отиваше на лекция, Пенчо оставаше дома сам, догдето се връщаше приятелят му от университета.

Когато редакторът отиваше на разходка до пиписенерата или Кору-баглар, той волееше всякога и Пенча, въпреки че той ходеше „мудно“, както сам се изразяваше. И двамата нови приятели станаха неразделни. Пенчо изходи тези места, гдето не бе стъпял от детински здрави години.

Един хубав пролетен ден отидохме пак на Кору-баглар ний, той и други приятели. Колко труд му е коствал пътя до Кору-баглар не зная, защото той въобще се стесняваше да говори в началото на своето ново приятелство за своята недъгавост, но той се мъчеше да върви наравно с нас, като се подпираше на черешова си бастун. До Кору-баглар стигнахме добре, но там вече той седна, защото изглеждаше да беше се много уморил. Всички други стояха на крака, за да продължат до определеното им място за игра на топка. Трябваше да остане някой с него. Пенчо не искаше да върви повече. Падна се мен да му правя компания. За себе си ще кажа само, че бях тогава толкова млада и неопитна и неосценяюща още талантливите хора, че не считах за чест, ако Пенчо беше у нас или с нас. Ний седнахме на единственото бюфетче. Както обикновено се прави, поръчахме си по едно кафе. Пролетта беше чудесна. Овоците дървета по целия Кору-баглар бяха нацъфтяли. Той мълчеше и съзершаваше, а аз се чувствавах много неловко. Останах при Пенча, за да не бъде сам, а той беше сам с музата си. И кой знае колко перли от неговата безценна огърлица е низал в това мълчание, което аз наруших с дълбокомислението си: „Не оприличавате ли пролетта на първата любов?“ — го попитах аз. Той клюмна глава в знак на съгласие и пак продължи да мълчи. Въобще той все мълчеше и когато със своята наивност го питах: „Защо мълчите?“, той ми отговаряше: „Аз не мълча, аз говоря с жената, която живее в мен.“

У нас в тези блажени години се събираше цветът на българската мисъл и поезия. Всички поети — К. Христов, Яворов, П. Ю. Годоров, Вазов, Величков, Д. К. Попов, Китанчев, Алеко и др. — идваха у дома много често, но най се приюти Пенчо. Че той беше затъ съвсем бездомен. В къщи у тях не гледаха на него като на ценен член от семейството. Неговата недъгавост, види се, ги беше изстудила, или пък такива натури са били. Той нямаше в къщи своя стая, свое ъгълче, гдето да може да се занимава и да пише. В кафене почти не ходеше, че нямаше възможност да харчи и затова се приюти у нас, намери това, което търсеше — четене и мълчание. Ако се случеше да прескочи някой ден, то след вечеря ний отивахме да го видим и го намирахме седнал на разхвърляната си маса, подпрял глава замислен. Само във време, когато всичко заспиваше, той беше буден и говореше със себе си, с „жената, която живееше в него“. Тази близост породила голяма завист у Кирил Христов и понеже не можа да действа нито на една, нито на другия приятел, той постъпи като най-долния и озлобен уличник.

Една късна вечер, когато се връщахме в къщи, на пътята ни врата беше закован един лист със следното съдържание: „Публичен дом, кани Пенчо куция“. Това мен действуваше много зле, а Кръстю се засмя горчиво и дръпна листа от вратата и го скри безследно. Оттогава се скъса приятелството им с Кирил Христов.

Пенчо беше по природа високо културен, той имаше тънък вкус, разбираше дори от женски тодети и често припляскваше тази дама как се облякла или онази как. Въобще имаше у себе си сарказъм, който мъничко скриваше, а в последните години и не скриваше. Характер твърд и силен ум, той се налагаше навсякъде и макар след смъртта му да „залаяха селските псета“, всичките на живот пред него благоговееха. Една зима вечер, преди свечеряване, печката ни беше напалена, но ламбата още не бяхме запалили, че стаята се осветяваше от пътната електрическа ламба. Една много приятна атмосфера щеше в стаячката, в която бяхме само трима. Пенчо захвана да разправя колко самотен се чувствувал, как бил вечно „жеден“ и че никой не го „напоил“. И захвана в тази дрезгавина да разправя за един свой роман.

„Напомни ми това осветление една случка, която няма да забравя, защото тя ми даде сила за живот. Един ден, това не питайте кога беше, бях у едно много близко семейство. Стоях така, както си стоя аз обикновено, като седна и не ставам. Стоях, защото женската птичка от това гнездо ми допаднаше на сърце. Зарад нея изпах „Насреща ми мълком седеше ти“. Мъжката птичка беше силна, груба птичка и аз пих от очите на женската умиление, наслаждавах ѝ се. Един ден, именно в такова време, аз ѝ заговорих, че обичам една птичка, но не искам, страх ме е да не я наскърбя, като ѝ го кажа и бих искал да видя дали и тя ме обича. Тя продължи мълчанието си само миг. Дали за да ми отговори, или смущение я облада в тъмнината, която ни беше покрила, не можах да забележа нищо. Изведпък тя прозвуча: „Нима искате да ви се каже, както всички банално казват „обичам те“? Нима не сте ясновидец? Не виждате ли?“ Тя пак замълча. И оттогава нищо не се изтръгна от устата ѝ. Аз имах само смелостта да я попитам: „Това за мен ли се отнася?“ „Не знам“ — беше късият ѝ отговор. Оттогава захванах да пия все повече и повече от нейните очи, но все още бивах вечно жеден и желен ще умра. Аз я обичах и обичта ми беше чиста, свята, аз благоговеех пред нея и когато тя дигнеше очи да ме погледне, аз снесах очи, не исках да я оскверна с погледа си. Ето ви един мой роман. Повече не мога да ви говоря. Заради нея изпах много песни. Тома ми беше първата съзнателна любов, а тя е аромата на сърцето и като аромат на всяко цвете и той изчезна преди, то да увехне. Но на развалините на първата ми любов сях бръшлян, цветето на смъртта и на незабравимия спомен. И аз живея и ще живея само с него. Ако искате, вярвайте!“

След това излияние той мълкна, мълкна и никога вече нито дума не каза за нея. Коя беше тя — колкото пъти го запитвах, той отговаряше с мълчание. Само един път ми каза „сетете се“.

В 1910 г. през май аз още бях в София. Един ден расилния на Народната библиотека ми донесе един ръкопис с бележка от Пенча Славейкова да съм прочетяла тази сборка и да намера романа, който една вечер ни разказал. Захванах наред да чета, а много бавно вървеше четенето, защото почеркът ми беше много неясен. Не бях изчала нито половината и получавам пак по расилния друга бележка и извинение да му върна ръкописа, че издателят дошъл. Този ръкопис беше „На острова на блажените“. След малко време аз заминах за Костенец, но когато се върнах, книгата беше под печат. Няколко пъти ми дава да чета коректури от нея. Пенчо обичаше да дава и да чете на разни хора ръкописи и коректури, че „все някой ще види грешка“. Помня, когато ни чете пръв път „Кървава песен“, аз му направих бележка в описанието на Вела, нещо, което мъж не забелязваше.

В 1906 г. Пенчо с Георг Адам и благородната му майка ни дойдоха на гости в Костенец. Като научи Кръстю, че дошъл Адам в София, отидохме и ний и ги взехме с нас за Костенец. От гарата се качихме на волска кола, всички. Това направи силно впечатление на г-жа Адам и тя не можеше да се нарадва и на природата, и на обстановката. Пенчо като че ли го нямаше. Дали ний бяхме погълнати от вниманието към чуждите гости и не обръщаме внимание на Пенча. Но това него не го ни обиждаше, ни смущаваше. Кой знай колко песни е лял в душата си тогава. Водихме го из дефилето до 4 или дори до 5-ия мост. Водихме го и на една височина, до която отиде без чужда помощ, но на връщане едва успяха няколко мъжки сили да го снемат. И той имаше кураж с тези свои несигурни крака да ходи. Тогава той ходеше много несигурно.

Заедно с Пенча се четяха всичките поетични ръкописи за „Мисъл“, и Яворовите, и Петковите. Много приятели имаше Кръстю, но само Пенчо и Петко останаха верни на приятелството — само тези две благородни и възпитани души. Пенчо и Петко бяха две различни натури и се допълняха една друга. Яворов, макар и да не бе постъпил, както Кирил, все си откри невъзпитанието. Търсеше Кръстиевото приятелство, догдето имаше нужда от него, и след като се издигна до директорско място в театъра, и след като се обляжи с Лора, се отдалечи от Кръстя. Отношенията им станаха официални — правехме си официални визити. Но когато го сполетя нещастие, когато ослепя, потърси приятелството пак на

Кръста. Нешастен, захвана да идва пак у нас по два пъти на ден. Последното му идване у нас беше в кой час преди да посегне на живота си и ако бяхме по-внимателни, щяхме да подозрем намерението му да тури край на живота си, защото всякога ми казваше, когато си отиваше, „довиждане, госпожо“. Последния ден от живота си беше дошъл много рано у дома, преди да станем и като станахме, намислихме го седнал под историческия дрян, под който са стояли и Пенчо, и Петко, и другите приятели, и мъртви, и живи. Когато си тръгна, не ми каза „довиждане, госпожо“, както досега, а „сбогом, сбогом, госпожо“. Чак когато дотърча брат му да ни обади, че се е самоубил, се досетихме що е значело това „сбогом, сбогом, госпожо“.

ИЗ СПОМЕНИТЕ НА ОФЕЛИЯ Д-Р КРЪСТЕВА-ШИВАЧЕВА

Много пъти съм мислила да напиша това, което още помня, а и мнозина близки, дори съвършено чужди хора са ми го казвали. Да напиша каквито спомени имам, макар най-дребни за баща си, за Пенчо, за П. Тодоров, за Яворов, защото вече няма кой да стори това. Всички негови (на Кръстев — бел. р.) близки са починали. Че това е мой дълг като негова дъщеря и че дори престъпление ще направя, ако не го сторя. Имам всичкото желание за това, но ми се струва, че не ще ми се отдаде.

Когато са се събирали у дома всичките тези четирима, съм била малка, но съм се интересувала от това, което някой е четял, или са спорили за нещо. Кому е минало през ум, че един ден то ще има значение за българската литература. Дори моята майка, която всякога е присъствувала на техните разговори до късно вечерта и на която баща ми не един път бил казвал да си държи бележки, за да напише един ден, когато всички се загубят, своите спомени, не го е сторила.

Той беше предприемчив всекиму да помогне, с каквото може, на мнозина сам е предлагал пари на заем, много от които не е получил обратно, всекиму да упъти и услуги.

В Казанлък не се е задоволил сам той с работата си като директор на Педагогическото училище, а почва да издава списание „Казанлъшко учителско дружество“. Сътрудничели са му някои учители. То продължава да излиза шест месеца. Това име на списанието скоро бива заменено с „Литературно списание“, после „Критика“ и най-после, когато в 1892 г. отива в София, то променя за четвърти път името си в сп. „Мисъл“, редактирано от него цели 17 години. Още същата година то привлича всички литературни сили около себе си. В Казанлък не останали повече, защото „манастира бил тесен за неговата душа“ и пожелала да бъде преместен в София, където го назначили учител в Мъжката гимназия и командирован като лектор по немски език във Висшето училище, сегашният университет. По това време е живял на ул. „Аксаков“ близо до бул. „Толбухин“.

Била излязла първата книжка на „Мисъл“, складирана в квартирата им на ул. „Аксаков“, в стаята, която им служела дотогава само за спалня, а сега за редакция и администрация. В тази спалня-редакция, в която вместо да благоухае, се носела тежка миризма на туткал, става интересното запознаване на баща ми с Пенчо. Като редовен гостенин в нашата къща на Пенчо е било мъчно с болните си крака да идва толкова далеч и придумал баща ми да наеме къщата на П. Каравелов срещу къметството, който тогава бил затворен в Черната джамия, а г-жа Каравелова живеела в Русе. Това било в режима на Стамболов и никой не се решавал да наеме къщата на П. Каравелов да не си изпати нещо. Баща ми не се побоял и наел къщата. Тя е била до полицейския участък и постоянно е била наблюдавана. Близките, които ги посещавали, били изложени на голям риск. Когато се е приказвало политически, всякога се е шушнело. Още преди да mine месец от влизането на семейството в къщата, той бива уволнен от учителството. Това го подтикнало към по-голяма литературна и политическа работа, която ставала тайно от хорските очи. Появил се в „Мисъл“ политически отдел, който повече се пишел от баща ми или П. Н. Даскалов под псевдонима Cognitus или Incognitus (Cognitus е бил Кръстев и Incognitus Даскалов).

Приятелството на Ст. Михайловски датирало също от 1892 г. Той често ходел у нас, без да се бои от Стамболовия юмрук. „Мисъл“ излизала редовно, а сътрудничеството на всички тогава млади писатели групира около себе си идеалното, честното, надеждното. Захванали да се явяват все нови и нови имена, които читателите с трепет очаквали и четели. Преди да се яви в страниците на „Мисъл“ Яворов, защото той е бил рожба на „Мисъл“, явява се Кирил Христов. Баща ми е приемал, помагал и упътвавал всеки, който е искал да работи. Така той приел в къщата ни Кирил Христов, дал му е приют — морален и материален — квартира, закуска, обяд, докато се земе. Разправяли са ми близки, че един ден е бил заварен при баща ми в кабинета му със сълзи на очи. После се разбрало, че му се е изпоздал — влюбен бил в жената на един от своите приятели, за която написал няколко хубави любовни

стихотворения. Обаче сетне и той като мнозина приятели излязъл неблагодарен и непризнателен. И за всички услуги и помощи, които е получил от баща ми, се отплатил като един невъзпитан.

Приятелството към баща ми на този или онзи писател е било голямо, когато му е пишел венчехваления. Ако биваше откровен, какъвто е бил всякога, дочеращите му приятели го смятаха за най-голям враг. Такъв е случаят с Ив. Вазов и К. Величков. Те и двамата са били с един и същ манталитет, не търпели истината, която често е бивала горчива.

Първата година в София е изразходвал много енергия в писане на разни рецензии и главно за Вазов, когото както в Казанлък още е боготворял и славословел. Това сближило поета с младия критик дотогава, докато се появила основна критика върху поетичните му творения, в която нещо хвалело, а друго отричало поета. Оггогава Вазов престанал да бъде приятел на баща ми и дори проявил своя дребнав характер в няколко долини бележки, подписани с псевдоним във в. „Мир“. Вазов бил недоволен, че Кръстев не останал на същото младежко мнение за неговите поетически творби, а захванал да търси и следи по-сериозно това, което излизало от перото му, като едно одобрявал, а друго не. Вазов не само се разсърдил, а захванал често да се явява в „Мир“ с антрефилета, които дребнаво закачали по един или друг начин критика. Дълги години били скарани, до Балканската война, когато тати е пишел „възвания“ и ходел да събира подписи на известни у нас хора. За същото отишъл при Вазов, който не отказал да подпише. С майка ми обаче той не беше сърдит и когато биваше в Костенец, ни идваше на гости с покана или без покана, на чай или кафе.

След тези писатели в страниците на „Мисъл“ се появява името на Пею Крачолов със стихотворението му „Калиопа“, пратено от Анхиало, лето той е бил телеграфист. Както всяко дошло ново произведение на кой да е писател било четено едновременно от Кръстев и Славейков, така и Яворовата „Калиопа“. Още с първите си поетически работи той бива оценен от двамата и те замислят как да го изтръгнат из дълбоката провинция, как да направят, за да бъде доведен в София. Втората им грижа беше да му намерят подходящо име, това име никому не се харесваше. Кръстник му беше Славейков, като го прекръсти Яворов. Това име биде възприето добре от него и с новите си произведения вече се яви в „Мисъл“ под името Яворов. Колко беше той плах, когато говореше с човека, когато не го поглеждаше в очите и въобще в земята гледаше. И той бе приет в нашата скромна, но гостоприемна къща, но бе от тези хора, които не могат бърже да се приобщават с друг човек и който все се чувствуваше чужд. На нашата трапеза всеки е бил добре дошъл и всеки е споделял скромния ни обяд, обаче той, колкото и пъти да ни е сварвал на ядене, никога не приемаше поканата да седне и хапне някой зальк с другите. Българинът казва, че който не се смята за по-голям от софрата, трябва да седне и вземе нещо от нея. Всякога казваше, че бил обяждал или вечерял, че не е гладен и така никога нищо не хапваше. По-късно, когато се посближи с нас, призна, че много пъти не се бил хранил, гладен е бил, но се е срамувал да го признае. Това аз си спомням от детските си години.

Един път, когато Яворов си беше ходил в Чирпан в къщи, донесъл за нас едно купче рачел и след като се обадил, оставил го мълчешком на стълбата в двора, без да каже никому нещо. Когато идваше у дома, все като че със страх влизаше. Не те поглеждаше никога в лицето и все с наведена глава седеше на стола си. Дяволен духовит биваше, но никога не се смееше на това, което казваше, а под вежди гледаше кой се смее.

ПИСМА

Мюнхен, 18. IV. 1912

За господина д-р К. Кръстев
ул. „Аспарух“

Прощавайте, че досега не ви се обадохме. Дойдохме тук да се поосвежим — и добре сторихме. Какво стана с Пенчовата пенсия и юбилейния сборник? Решихте ли нещо и какво? Ще чакам да ми известите. Откак съм дошъл тук, не съм видял ни български вестник, ни списание — и съвсем не зная какво става там.

Сърдечни поздрави на вас, госпожата и Офелия от двама ни.

(Б. Пенев)

Не в München, а изобщо в чужбина не ми се ще да пиша за българската литература. Тук поне писала можах да напиша няколко страници, без да съм свършил още нещо, а в Алштите сигурно и една страница не мога написа. Тук искам да живея с онова, което с а м о т у к мога да намеря. Когато се затворя в къщи да пиша, струва ми се, че съм се върнал в България. При това ще ми се да позабравя малко тия две години, през които твърде много работих. — Кога най-късно трябва да свърша и изпратя работата си? — Не помня, писах ли ви, че жена ми е на дача в Dachau (едно близо село). Когато се върне, ще подирим слугини. — Писаха ми, че втората ви сказка била много съдържателна. Не се съмнявам. Имате ли писмо от Рим? Яв(оров) щял да редактира сборник В и т о ш а? Името изглежда твърде упорито. Яв(оров) навярно иска да подчертае, че никой не може да му разбере драмата.

Сърдечни поздрави на всички ви.

(Б. Пенев)

София, 30. XII. 914

До госп. Хр. Спасовски
Учителски институт
Ески Джумая

Уважаеми господине,

Напишете едно писмо до Комитета П. Сл., посочете изрично кои негови стихотворения ще отпечата, в колко екземпляра, кой ще ги издаде; кажете и какъв хонорар ще заплатите (на печатна кола).

Вашата идея е много добра — ний трябва да дадем на нашите деца избор от най-добрите наши поети, за да престанат да ги хранят с блудкавостите на така нар. „Детска литература“.

Портрет на Славейков ще може също да Ви се изпрати.

С. поздрав (Д-р Кръстев)

СПОМЕНИ ЗА АНА КАМЕНОВА И ПЕТКО СТАЙНОВ*

КЛИМЕНТ ЦАЧЕВ

Името ѝ срещнах за първи път в невръстните години на детството си. И то не под детско разказче или приказка, а на корицата на една книга, която носеше заглавието „Неповторимото“. Неповързана, сивичка, в средата с рисунка петънце — мостче изкорубено, край него храсти. Беше я купил баща ми, и то не от амбулантен книжар, а направо от книжарницата, защото още не беше разрявана. (За днешния читател това е нещо загадъчно, но тогава печатните коли се подвързваха необрязани дървени „ножове“, някои от които бяха от скъп материал, че дори и от слонова кост.) И понеже валтах на всичко книжно, внесено въщи, беше ми строго забранено, не знам защо, да се докосвам до тази книга. Не мога да се похваля с детско послушание, но тази строга родителска заповед изпълних и книгата прочетох чак когато станах двадесетгодишен, но за нея ще стане дума по-нататък. Но името на авторката запомних. Гласната „а“, повторена в малкото ѝ фамилно име, ми звучеше някак особено и респектираще. Хич и не съм допускар тогава, че понякога то се прави нарочно и че в стиха или в белетристичната фраза подчертава със звучността си мисълта, а най-малко, че след години на изпита си при професор Андрейчин заради тази пуста „алитерация“ ще се извивам пред него и за малко не бях „скъсан“, защото в напрегнатия ми мозък не идваше и не идваше подходящ пример. След това в различни литературни вестници и списания срещах това име, все с похвали, заради книгата ѝ „Хари-

* Откъс от книгата „Началото на пътя“ — втора част.